

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
NILS WAHL
της 15ης Νοεμβρίου 2018¹

Υπόθεση C-118/17

Zsuzsanna Dunai
κατά
ERSTE Bank Hungary Zrt.

[αίτηση του Budai Központi Kerületi Bíróság (δικαστηρίου της κεντρικής περιφέρειας της Βούδας, Ουγγαρία)
για την έκδοση προδικαστικής απόφασης]

«Προδικαστική παραπομπή – Οδηγία 93/13/ΕΟΚ – Καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές – Συμβάσεις πιστώσεως σε ξένο νόμισμα – Καταχρηστικές ρήτρες που κηρύσσονται άκυρες – Εθνική νομοθεσία για τη θεραπεία της ακυρότητας μέσω της τροποποίησης του περιεχομένου των επίμαχων συμβάσεων – Διατήρηση της ισχύος των εν λόγω συμβάσεων κατά τα λοιπά – Δυνατότητα του Ανωτάτου Δικαστηρίου του οικείου κράτους μέλους να εκδίδει αποφάσεις με σκοπό την ενιαία εφαρμογή της νομολογίας»

Εισαγωγή

1. Η παρούσα υπόθεση αποτελεί μέρος σειράς αιτήσεων προδικαστικής απόφασης, υποβληθείσων κυρίως από ουγγρικά δικαστήρια, σχετικά με την ερμηνεία των διατάξεων της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ² στο πλαίσιο διαφορών σχετικά με το κύρος των ρητρών οι οποίες περιέχονται σε συνομολογηθείσες σε ξένο νόμισμα δανειακές συμβάσεις.
2. Έναυσμα για την εν λόγω υπόθεση αποτελεί, ιδίως, η θέσπιση εθνικής νομοθεσίας η οποία είχε, μεταξύ άλλων, ως αποτέλεσμα την ακύρωση, στις προαναφερθείσες συμβάσεις, των ρητρών οι οποίες επέτρεπαν στα πιστωτικά ιδρύματα να καθορίζουν τις δικές τους τιμές αγοράς και πώλησεως του οικείου ξένου νομίσματος (που καλείται «διαφορά της συναλλαγματικής ισοτιμίας» ή «spread»). Η εν λόγω νομοθεσία ορίζει επίσης ότι, μολονότι διάδικος δύναται να ζητήσει από το επιληφθέν δικαστήριο να αποκλείσει την εφαρμογή τέτοιων ρητρών, δεν δύναται, αντιθέτως, να του ζητήσει να κηρύξει την ακυρότητα της συνομολογηθείσας σε ξένο νόμισμα συμβάσεως δανείου στο σύνολό της.
3. Το αιτούν δικαστήριο εκφράζει αμφιβολίες ως προς το κύρος της τελευταίας αυτής απαγορεύσεως. Το εν λόγω δικαστήριο διερωτάται αν είναι σε θέση, ιδίως δυνάμει της προστασίας που παρέχεται από την οδηγία 93/13, να κηρύξει άκυρη στο σύνολό της τη σύμβαση δανείου της οποίας έχει επιληφθεί στο πλαίσιο διαδικασίας αναγκαστικής εκτελέσεως, καθόσον, κατά τη γνώμη του, τέτοια δυνατότητα εξυπηρετεί τα οικονομικά συμφέροντα του καταναλωτή.

¹ Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

² Οδηγία του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (ΕΕ 1993, L 95, σ. 29), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2011/83/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2011 (ΕΕ 2011, L 304, σ. 64) (στο εξής: οδηγία 93/13).

4. Με την παρούσα αίτηση προδικαστικής αποφάσεως ζητείται από το Δικαστήριο, σε συνέχεια των υποθέσεων των οποίων το Δικαστήριο είχε προηγουμένως επιληφθεί³, να παράσχει εκ νέου ορισμένες διευκρινίσεις ως προς το εύρος της παρεμβάσεως του δικαστή όσον αφορά την αποτελεσματικότητα της οδηγίας 93/13 στο πολύ ιδιαίτερο πλαίσιο δανείων συνομολογηθέντων σε ξένο νόμισμα.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

5. Το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 ορίζει ότι οι «ρήτρες της σύμβασης που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού [...] δικαίου δεν υπόκεινται στις διατάξεις της παρούσας οδηγίας».

6. Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας ορίζει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες οι καταχρηστικές ρήτρες σύμβασης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, τηρουμένων των σχετικών όρων της εθνικής νομοθεσίας, δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, ενώ η σύμβαση εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλόμενους, εάν μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες.»

7. Κατά το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13:

«Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε, προς το συμφέρον των καταναλωτών, καθώς και των ανταγωνιζόμενων επαγγελματιών, να υπάρχουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα, προκειμένου να πάψει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται από έναν επαγγελματία με καταναλωτές.»

Το ουγγρικό δίκαιο

Το ουγγρικό Σύνταγμα

8. Το άρθρο 25, παράγραφος 3, του Alaptörvény (ουγγρικού Συντάγματος) προβλέπει ότι το Κúria (Ανώτατο Δικαστήριο, Ουγγαρία) «διασφαλίζει [...] την ενιαία εφαρμογή του δικαίου από τα δικαστήρια και εκδίδει αποφάσεις προς εξασφάλιση της ενιαίας ερμηνείας των κανόνων δικαίου οι οποίες δεσμεύουν τα δικαστήρια».

Ο νόμος περί πιστωτικών ιδρυμάτων

9. Το άρθρο 213, παράγραφος 1, του hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény (νόμου CXII του 1996 σχετικά με τα πιστωτικά ιδρύματα και τις χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις, στο εξής: νόμος Hpt) ορίζει τα εξής:

«Σύμβαση καταναλωτικού δανείου ή στεγαστικού δανείου είναι άκυρη όταν δεν μνημονεύει

[...]

³ Πρόκειται, ιδίως, για τις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282)· της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andrićius κ.λπ. (C-186/16, EU:C:2017:703)· της 31ης Μαΐου 2018, Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367), και, τέλος, της 20ής Σεπτεμβρίου 2018, OTP Bank και OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750).

c) το συνολικό ύψος των σχετικών με τη σύμβαση επιβαρύνσεων, συμπεριλαμβανομένων των τόκων, των παρεπόμενων εξόδων, καθώς και την ετήσια αξία τους, εκπεφρασμένη σε εκατοστιαίο ποσοστό,

[...]».

Ο νόμος DH 1

10. Το άρθρο 1, παράγραφος 1, του Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvény [νόμου XXXVIII του 2014 για τη ρύθμιση ορισμένων ζητημάτων σχετικά με τις αποφάσεις του Kúria (Ανωτάτου Δικαστηρίου) προς εξασφάλιση της ενιαίας ερμηνείας του δικαίου που διέπει τις συμβάσεις δανείου μεταξύ των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και των καταναλωτών, στο εξής: νόμος DH 1] έχει ως εξής:

«Ο παρών νόμος εφαρμόζεται σε δανειακές συμβάσεις που συνήφθησαν με καταναλωτές μεταξύ της 1ης Μαΐου 2004 και της ημερομηνίας ενάρξεως ισχύος του παρόντος νόμου. Για τους σκοπούς του παρόντος νόμου, ως συμβάσεις δανείου που έχουν συναφθεί με τους καταναλωτές θεωρούνται οι συμβάσεις πιστώσεως, δανείου ή χρηματοδοτικής μισθώσεως είτε σε ξένο νόμισμα (που συνομολογούνται σε ξένο νόμισμα ή χορηγούνται σε ξένο νόμισμα και εξοφλούνται σε [ουγγρικά φιορίνια (HUF)]) είτε σε HUF και έχουν συναφθεί μεταξύ χρηματοπιστωτικού ιδρύματος και καταναλωτή, αν η σύμβαση αυτή περιέχει ρήτρα γενικής εφαρμογής ή ρήτρα η οποία δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, ή του άρθρου 4, παράγραφος 1.»

11. Το άρθρο 3, παράγραφοι 1 και 2, του νόμου DH 1 προβλέπει τα εξής:

«1. Σε σύμβαση δανείου συναφθείσα με καταναλωτή είναι άκυρη –εκτός αν πρόκειται για συμβατική ρήτρα που αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως– η ρήτρα βάσει της οποίας το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα ορίζει ότι, για τη χορήγηση του ποσού το οποίο προορίζεται για την απόκτηση του αγαθού που αποτελεί αντικείμενο του δανείου ή της χρηματοδοτικής μισθώσεως, λαμβάνεται υπόψη η τιμή αγοράς, ενώ για την αποπληρωμή του δανείου λαμβάνεται υπόψη η τιμή πώλησεως ή συναλλαγματική ισοτιμία διαφορετική από αυτήν που ίσχυε κατά τη χορήγηση.

2. Η κατά την παράγραφο 1 άκυρη ρήτρα αντικαθίσταται, υπό την επιφύλαξη των διατάξεων της παραγράφου 3, τόσο για τη χορήγηση όσο και για την αποπληρωμή (συμπεριλαμβανομένης της πληρωμής των μηνιαίων δόσεων και κάθε επιβαρύνσεως, εξόδων και προμηθειών που εκφράζονται σε ξένο νόμισμα), από διάταξη βάσει της οποίας λαμβάνεται υπόψη η επίσημη συναλλαγματική ισοτιμία που καθορίζεται από την Εθνική Τράπεζα της Ουγγαρίας για το αντίστοιχο ξένο νόμισμα.»

Ο νόμος DH 2

12. Το άρθρο 37, παράγραφος 1, του Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvényben rögzített elszámolás szabályairól és egyes egyéb rendelkezésekről szóló 2014. évi XL. törvény (νόμου XL του 2014 περί των κανόνων που διέπουν την εκκαθάριση λογαριασμών του [νόμου DH 1], καθώς και περί διαφόρων άλλων διατάξεων, στο εξής: νόμος DH 2), έχει ως εξής:

«Όσον αφορά τις συμβάσεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του παρόντος νόμου, διάδικος δεν δύναται να ζητήσει από το δικαστήριο να διαπιστώσει την ακυρότητα της συμβάσεως ή συγκεκριμένων συμβατικών ρητρών (στο εξής: μερική ακυρότητα) –ανεξαρτήτως του λόγου ακυρότητας τον οποίο προβάλλει– παρά μόνον αν ζητήσει επίσης να διαταχθούν από το εν λόγω

δικαστήριο οι έννομες συνέπειες της ακυρότητας, δηλαδή να κηρυχθεί η σύμβαση έγκυρη ή ως παράγουσα αποτελέσματα έως την ημερομηνία εκδόσεως της αποφάσεως. Άλλως, και εφόσον δεν γίνει χρήση της παρασχεθείσας στον διάδικο δυνατότητας θεραπείας των σχετικών ελλείψεων, το δικαστήριο δεν δύναται να κρίνει την ουσία της υποθέσεως. [...]»

Ο νόμος DH 3

13. Κατά το άρθρο 10 του az egyes fogyasztói kölcsönszerződések devizanemének módosulásával és a kamatszabályokkal kapcsolatos kérdések rendezéséről szóló 2014. évi LXXVII. törvény (νόμου LXXVII του 2014 για τη ρύθμιση ζητημάτων σχετικά με τη μετατροπή του νομίσματος στο οποίο έχουν συνομολογηθεί ορισμένες συμβάσεις δανείου και με τους κανόνες περί τόκων, στο εξής: νόμος DH 3):

«Το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα που είναι δανειστής στο πλαίσιο συμβάσεως ενυπόθηκου δανείου το οποίο έχει συνομολογηθεί σε ξένο νόμισμα ή με ρήτρα ξένου νομίσματος υποχρεούται, εντός της προθεσμίας που προβλέπεται για την εκπλήρωση της υποχρεώσεώς του εκκαθαρίσεως λογαριασμών κατ' εφαρμογήν του νόμου [DH 2], να μετατρέψει σε HUF ολόκληρη την υφιστάμενη οφειλή η οποία στηρίζεται στη σύμβαση ενυπόθηκου δανείου που έχει συνομολογηθεί σε ξένο νόμισμα ή με ρήτρα ξένου νομίσματος, ή η οποία απορρέει από μια τέτοια σύμβαση, όπως καθορίζεται βάσει της εκκαθαρίσεως λογαριασμών που διενεργήθηκε σύμφωνα με τον νόμο [DH 2] –περιλαμβανομένων των τόκων, των εξόδων, των προμηθειών και των επιβαρύνσεων που χρεώθηκαν σε ξένο νόμισμα–, λαμβάνοντας υπόψη, μεταξύ των δύο ακόλουθων συναλλαγματικών ισοτιμιών

- a) τη μέση συναλλαγματική ισοτιμία του οικείου ξένου νομίσματος, όπως αυτή καθορίστηκε επισήμως από την Εθνική Τράπεζα της Ουγγαρίας κατά το χρονικό διάστημα από τις 16 Ιουνίου 2014 έως τις 7 Νοεμβρίου 2014, ή
- b) τη συναλλαγματική ισοτιμία του ξένου νομίσματος που καθορίστηκε επισήμως από την Εθνική Τράπεζα της Ουγγαρίας στις 7 Νοεμβρίου 2014

εκείνη που είναι ευνοϊκότερη για τον καταναλωτή κατά την ημερομηνία αναφοράς (στο εξής: μετατροπή σε HUF).»

14. Το άρθρο 15/A του εν λόγω νόμου προβλέπει τα εξής:

«1. Στις εκκρεμείς δίκες οι οποίες κινήθηκαν με αίτημα την αναγνώριση της ακυρότητας (ή της μερικής ακυρότητας) συμβάσεων δανείου που συνήφθησαν με καταναλωτές ή τον καθορισμό των εννόμων συνεπειών της ακυρότητας, οι κανόνες μετατροπής σε HUF που θεσπίζονται από τον παρόντα νόμο εφαρμόζονται στο ποσό της οφειλής του καταναλωτή που προκύπτει από τη σύμβαση δανείου που έχει συνομολογηθεί σε ξένο νόμισμα ή με ρήτρα ξένου νομίσματος και την οποία αυτός συνήψε υπό την ιδιότητα του καταναλωτή, όπως το ποσό της οφειλής αυτής καθορίζεται βάσει της εκκαθαρίσεως λογαριασμών που πραγματοποιείται σύμφωνα με τον νόμο [DH 2].

2. Το ποσό που έχει εξοφληθεί από τον καταναλωτή έως την ημερομηνία εκδόσεως της αποφάσεως αφαιρείται από το ποσό της εκφραζόμενης σε HUF οφειλής του κατά την ημερομηνία αναφοράς της εκκαθαρίσεως λογαριασμών.

3. Όταν η δανειακή σύμβαση που έχει συναφθεί με καταναλωτή έχει κριθεί έγκυρη, τα επιμέρους συμβατικά δικαιώματα και υποχρεώσεις των μερών που απορρέουν από την εκκαθάριση λογαριασμών που διενεργήθηκε δυνάμει του [νόμου DH 2] καθορίζονται βάσει των διατάξεων του παρόντος νόμου.»

Η διαφορά της κύριας δίκης, τα προδικαστικά ερωτήματα και η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

15. Στις 24 Μαΐου 2007 η Zsuzsanna Dunai συνήψε με τράπεζα σύμβαση δανείου συνομολογηθείσα σε ξένο νόμισμα, εν προκειμένω σε ελβετικό φράγκο (CHF), για ποσό ανερχόμενο σε 115 573 CHF.

16. Σύμφωνα με τους όρους της ίδιας συμβάσεως, το δάνειο έπρεπε να χορηγηθεί σε εθνικό νόμισμα, εν προκειμένω σε HUF, λαμβανομένης υπόψη της ημερήσιας συναλλαγματικής ισοτιμίας CHF-HUF βάσει της τιμής αγοράς, η οποία κατέληγε σε καταβολή ποσού 14 734 000 HUF. Η αποπληρωμή των δόσεων του δανείου έπρεπε επίσης να πραγματοποιηθεί σε HUF, ωστόσο, η ημερήσια συναλλαγματική ισοτιμία βασιζόταν, για τον σκοπό αυτό, στην τιμή πώλησεως. Επιπλέον, ο συναλλαγματικός κίνδυνος, δηλαδή ο κίνδυνος που συνδέεται με τη μεταβολή της συναλλαγματικής ισοτιμίας των σχετικών νομισμάτων, ο οποίος συνίσταται, εν προκειμένω, σε σημαντική υποτίμηση του HUF σε σχέση με το CHF, βάρυνε τη Z. Dunai.

17. Τα συμβαλλόμενα μέρη είχαν συνάψει τη σύμβαση με συμβολαιογραφική πράξη, ούτως ώστε σε περίπτωση υπερημερίας της οφειλέτριας να καταστεί εκτελεστή χωρίς να χρειάζεται να προηγηθεί οποιαδήποτε ένδικη διαδικασία ενώπιον ουγγρικού δικαστηρίου.

18. Στις 12 Απριλίου 2016 ο συμβολαιογράφος διέταξε, κατόπιν αιτήσεως της τράπεζας, την αναγκαστική εκτέλεση της συμβάσεως.

19. Στις 5 Οκτωβρίου 2016 η Z. Dunai άσκησε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου ανακοπή κατά της επισπευθείσας αναγκαστικής εκτελέσεως, επικαλούμενη την ακυρότητα της συμβάσεως, καθόσον δεν διευκρίνιζε, κατά τη γνώμη της, κατά παράβαση του άρθρου 213, παράγραφος 1, στοιχείο c, του νόμου Hrt, τη διαφορά μεταξύ της συναλλαγματικής ισοτιμίας που ίσχυε κατά τον χρόνο της χορηγήσεως του κεφαλαίου και της ισχύουσας κατά τον χρόνο αποπληρωμής του δανείου συναλλαγματικής ισοτιμίας.

20. Η τράπεζα ζητεί την απόρριψη της ανακοπής.

21. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, το 2014, ο Ούγγρος νομοθέτης θέσπισε διάφορους νόμους, εφαρμοστέους επί της διαφοράς της κύριας δίκης, οι οποίοι αποσκοπούν στην εφαρμογή αποφάσεως του Κύρια (Ανωτάτου Δικαστηρίου), η οποία εκδόθηκε προς εξασφάλιση της ενιαίας ερμηνείας των διατάξεων του αστικού δικαίου και σε σχέση με δανειακές συμβάσεις συνομολογηθείσες σε ξένο νόμισμα μετά την έκδοση της αποφάσεως του Δικαστηρίου της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282). Με την απόφαση αυτή, το Κύρια (Ανώτατο Δικαστήριο) είχε, ιδίως, κρίνει καταχρηστικές ρήτρες, όπως αυτή που περιλαμβάνεται στη σύμβαση δανείου της κύριας δίκης, κατά τις οποίες λαμβανόταν υπόψη κατά τον χρόνο χορηγήσεως του κεφαλαίου η τιμή αγοράς, ενώ κατά τον χρόνο της αποπληρωμής λαμβανόταν υπόψη η τιμή πώλησεως.

22. Οι εν λόγω νόμοι προέβλεπαν, ιδίως, την κατάργηση, στο πλαίσιο τέτοιων συμβάσεων, των ρητρών που επέτρεπαν στην τράπεζα να καθορίζει τις δικές της τιμές αγοράς και πώλησεως του ξένου νομίσματος, καθώς και την αντικατάσταση αυτών από την επίσημη συναλλαγματική ισοτιμία που καθορίζεται από την Εθνική Τράπεζα της Ουγγαρίας για το αντίστοιχο ξένο νόμισμα. Η εν λόγω παρέμβαση του νομοθέτη συνεπαγόταν την εξάλειψη της διαφοράς μεταξύ των διαφορετικών συναλλαγματικών ισοτιμιών οι οποίες βασιζόνταν στις τιμές αυτές.

23. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, λόγω της προαναφερθείσας νομοθετικής παρεμβάσεως, το εκάστοτε επιλαμβανόμενο δικαστήριο δεν μπορεί πλέον να διαπιστώσει την ακυρότητα συμβάσεως δανείου συνομολογηθείσας σε ξένο νόμισμα, δεδομένου ότι η νομοθετική παρέμβαση έθεσε τέλος στην κατάσταση από την οποία προέκυπτε λόγος ακυρότητας, με αποτέλεσμα, επομένως, την εγκυρότητα της δανειακής συμβάσεως και, κατά συνέπεια, της υποχρεώσεως του καταναλωτή να

φέρει την οικονομική επιβάρυνση που απορρέει από τον συναλλαγματικό κίνδυνο. Δεδομένου ότι ο καταναλωτής επιδιώκει να απαλλαγεί ακριβώς από την υποχρέωση αυτή με την υποβολή σχετικού αιτήματος κατά της τράπεζας, θα ήταν αντίθετη προς τα συμφέροντά του η αναγνώριση του κύρους της εν λόγω συμβάσεως από το δικάζον δικαστήριο.

24. Κατά τη γνώμη του αιτούντος δικαστηρίου, είναι προφανές ότι ο Ούγγρος νομοθέτης τροποποίησε, με τη θέσπιση σειράς νόμων το 2014, ρητώς το περιεχόμενο των δανειακών συμβάσεων ώστε να επηρεάσει τις αποφάσεις των επιλαμβανόμενων δικαστηρίων υπέρ των τραπεζών. Το εν λόγω δικαστήριο διερωτάται αν η κατάσταση αυτή συνάδει προς την ερμηνεία του Δικαστηρίου σχετικά με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13.

25. Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι οι αποφάσεις του Κύγια (Ανωτάτου Δικαστηρίου), εκδοθείσες προς εξασφάλιση της ενιαίας ερμηνείας των διατάξεων του αστικού δικαίου, ιδίως η απόφαση 6/2013 PJE της 16ης Δεκεμβρίου 2013, απαγορεύουν στο επιλαμβανόμενο δικαστήριο να διαπιστώσει την ακυρότητα δανειακών συμβάσεων όπως εκείνης της κύριας δίκης. Το εν λόγω δικαστήριο επισημαίνει ότι, κατά την έκδοση των αποφάσεων αυτών, δεν διασφαλίζεται ούτε η προσφυγή ενώπιον του οριζόμενου εκ του νόμου δικαστηρίου ούτε η τήρηση των απαιτήσεων δίκαιης δίκης. Μολονότι η διαδικασία που πρέπει να τηρείται για τους σκοπούς αυτούς δεν διεξάγεται κατ' αντιμωλίαν, εντούτοις καταλήγει σε απόφαση που δεσμεύει τα δικαστήρια τα οποία αποφαίνονται στο πλαίσιο ενδίκων διαδικασιών διεξαγόμενων κατ' αντιμωλίαν.

26. Το αιτούν δικαστήριο αναφέρεται, στο πλαίσιο αυτό, στα σημεία 69 έως 75 της γνώμης επί του νόμου CLXII του 2011 περί της καταστάσεως και των αποδοχών των δικαστικών λειτουργών και του νόμου CLXI του 2011 περί οργανισμού και λειτουργίας των δικαστηρίων της Ουγγαρίας, η οποία εκδόθηκε από την Επιτροπή της Βενετίας κατά την 90ή σύνοδο της ολομέλειας (Βενετία, 16-17 Μαρτίου 2012), από τα οποία προκύπτει ότι οι αποφάσεις που εκδίδονται στην Ουγγαρία βάσει της λεγόμενης διαδικασίας «ενιαίας εφαρμογής» είναι αμφισβητήσιμες υπό το πρίσμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

27. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Budai Központi Kerületi Bíróság (δικαστήριο της κεντρικής περιφέρειας της Βούδας, Ουγγαρία) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα ερωτήματα:

- «1) Έχει το σημείο 3 [του διατακτικού] της αποφάσεως [της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282),] την έννοια ότι το εθνικό δικαστήριο δύναται επίσης να θεραπεύσει την ακυρότητα ρήτρας συμβάσεως που έχει συναφθεί μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, όταν η διατήρηση του κύρους της συμβάσεως είναι αντίθετη προς τα οικονομικά συμφέροντα του καταναλωτή;
- 2) Συνάδει με την αρμοδιότητα που έχει παρασχεθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση προκειμένου να διασφαλίζει υψηλό επίπεδο προστασίας των καταναλωτών καθώς και με τις θεμελιώδεις αρχές του δικαίου της Ένωσης περί ισότητας ενώπιον του νόμου, περί απαγορεύσεως των διακρίσεων, περί αποτελεσματικής ένδικης προσφυγής και περί δίκαιης δίκης η διά νόμου τροποποίηση από το κοινοβούλιο κράτους μέλους συμβάσεων ιδιωτικού δικαίου ανάλογων κατηγοριών, οι οποίες συνάπτονται μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή;

Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο προηγούμενο ερώτημα, συνάδει με την αρμοδιότητα που έχει παρασχεθεί στην [Ένωση] προκειμένου να διασφαλίζει υψηλό επίπεδο προστασίας των καταναλωτών καθώς και με τις θεμελιώδεις αρχές του δικαίου της Ένωσης περί ισότητας ενώπιον του νόμου, περί απαγορεύσεως των διακρίσεων, περί αποτελεσματικής ένδικης προσφυγής και περί δίκαιης δίκης η διά νόμου τροποποίηση από το κοινοβούλιο κράτους μέλους διαφόρων όρων συμβάσεων δανείων συνομολογηθισών σε ξένο νόμισμα, η οποία αποσκοπεί μεν στην προστασία των καταναλωτών, πλην όμως παράγει αποτελέσματα που είναι αντίθετα προς τα

δίκαια συμφέροντα των καταναλωτών, καθόσον η σύμβαση δανείου παραμένει σε ισχύ κατόπιν των τροποποιήσεων αυτών και ο καταναλωτής υποχρεούται να συνεχίσει να φέρει την απορρέουσα από τον συναλλαγματικό κίνδυνο επιβάρυνση;

- 3) Όσον αφορά το περιεχόμενο των συμβάσεων που συνάπτονται μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, συνάδει με την αρμοδιότητα που έχει παρασχεθεί στην [Ένωση] προκειμένου να διασφαλίζει υψηλό επίπεδο προστασίας των καταναλωτών καθώς και με τις θεμελιώδεις αρχές του δικαίου της Ένωσης περί αποτελεσματικής ένδικης προσφυγής και περί δίκαιης δίκης σε κάθε διαφορά αστικού δικαίου η δυνατότητα του Συμβουλίου του Ανωτάτου Δικαστηρίου περί Ενιαίας Εφαρμογής κράτους μέλους να κατευθύνει μέσω “αποφάσεων που εκδίδονται προς εξασφάλιση της ενιαίας ερμηνείας των κανόνων δικαίου” τη νομολογία του εκάστοτε επιλαμβανόμενου δικαστηρίου;

Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο προηγούμενο ερώτημα: συνάδει με την αρμοδιότητα που έχει παρασχεθεί στην [Ένωση] προκειμένου να διασφαλίζει υψηλό επίπεδο προστασίας των καταναλωτών καθώς και με τις θεμελιώδεις αρχές του δικαίου της Ένωσης περί αποτελεσματικής ένδικης προσφυγής και περί δίκαιης δίκης σε κάθε διαφορά αστικού δικαίου η δυνατότητα του Συμβουλίου του Ανωτάτου Δικαστηρίου περί Ενιαίας Εφαρμογής κράτους μέλους να κατευθύνει μέσω “αποφάσεων που εκδίδονται προς εξασφάλιση της ενιαίας ερμηνείας των κανόνων δικαίου” τη νομολογία του εκάστοτε επιλαμβανόμενου δικαστηρίου, λαμβανομένου υπόψη ότι ο διορισμός των δικαστών μελών του Συμβουλίου περί Ενιαίας Εφαρμογής δεν γίνεται κατά τρόπο διαφανή βάσει προκαθορισμένων κανόνων, η διαδικασία ενώπιον του συμβουλίου αυτού δεν είναι δημόσια και δεν είναι δυνατόν να καταστεί εκ των υστέρων γνωστή η τηρηθείσα διαδικασία, ειδικότερα δε τα στοιχεία πραγματογνωμοσύνης και τα επιστημονικά συγγράμματα που χρησιμοποιήθηκαν, καθώς και η ψήφος των μελών (υπέρ της γνώμης της πλειοψηφίας ή της μειοψηφίας);»

Ανάλυση

Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

28. Καθόσον η παρούσα υπόθεση αποτελεί συνέχεια των υποθέσεων⁴ των οποίων το Δικαστήριο είχε επιληφθεί ως προς τις προϋποθέσεις εφαρμογής της οδηγίας 93/13 στο ειδικό πλαίσιο των συνομολογηθεισών σε ξένο νόμισμα συμβάσεων καταναλωτικών δανείων οι οποίες συνάπτονταν σε ευρεία κλίμακα στην Ουγγαρία, κρίνω σκόπιμο να εκτεθεί, προκαταρκτικώς, σε ποιο νομοθετικό και νομολογιακό πλαίσιο εντάσσεται η υπόθεση αυτή.

29. Πρέπει επίσης να εξεταστεί, πάντα εισαγωγικώς, αν το αιτούν δικαστήριο επιδιώκει στην πραγματικότητα, με τα ερωτήματά του, την αμφισβήτηση του κύρους συμβατικών ρητρών που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου, ρητρών οι οποίες, δυνάμει του άρθρου 1, παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής, δεν υπόκεινται στις διατάξεις της, ή ακόμη όρων σχετικά με το κύριο αντικείμενο της συμβάσεως κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 2, της ίδιας οδηγίας.

Παρουσίαση του σχετικού νομοθετικού και νομολογιακού πλαισίου

30. Πρέπει να υπομνησθεί ότι η επίδικη εθνική νομοθεσία στο πλαίσιο της παρούσας αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως θεσπίστηκε κατόπιν της αποφάσεως της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282).

⁴ Αναφέρομαι, ειδικότερα, στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις της 31ης Μαΐου 2018, Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367), και, προσφάτως, της 20ής Σεπτεμβρίου 2018, OTP Bank και OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750), στις οποίες ετίθετο υπό αμφισβήτηση ακριβώς η ουγγρική νομοθεσία που θεσπίστηκε το 2014.

31. Κατά τη γνώμη μου, από την απόφαση αυτή μπορούν να αντληθούν δύο σημαντικά διδάγματα.
32. Πρώτον, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι οι όροι «κύριο αντικείμενο της συμβάσεως» δεν καλύπτουν αναγκαιώς ρήτρα περιλαμβανόμενη σε συνομολογηθείσα σε ξένο νόμισμα σύμβαση δανείου μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή η οποία δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη ρήτρα, την οποία χαρακτηρίζω ως ρήτρα «συναλλαγματικής διαφοράς». Επομένως, τέτοια ρήτρα μπορεί να χαρακτηριστεί καταχρηστική και, κατά συνέπεια, να μην εφαρμοστεί.
33. Δεύτερον, και αντίθετα με τον γενικό κανόνα ότι το εκάστοτε επιλαμβανόμενο δικαστήριο δεν μπορεί να παρέμβει για να τροποποιήσει ή να υποκαταστήσει τις επίδικες ρήτρες⁵, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι, σε κατάσταση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, κατά την οποία σύμβαση μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή δεν μπορεί να εξακολουθεί να υφίσταται μετά την κατάργηση καταχρηστικής ρήτρας –γεγονός το οποίο θα εξέθετε τον καταναλωτή σε ιδιαίτερα επιζήμιες συνέπειες–, η διάταξη αυτή δεν αντίκειται σε κανόνα εθνικού δικαίου ο οποίος παρέχει τη δυνατότητα στο εθνικό δικαστήριο να θεραπεύσει την ακυρότητα της εν λόγω ρήτρας υποκαθιστώντας με την εφαρμογή εθνικής διατάξεως ενδοτικού δικαίου την εφαρμογή της ρήτρας αυτής.
34. Χάριν διευκρινίσεως και προκειμένου να βρεθεί βιώσιμη λύση στο πλαίσιο των πολυάριθμων διαδικασιών τις οποίες κίνησαν οι καταναλωτές, ο Ούγγρος νομοθέτης, με τη θέσπιση των νόμων DH 1, DH 2 και DH 3, προέβη, βάσει των αρχών που είχαν τεθεί από το Κύριο (Ανώτατο Δικαστήριο) στην απόφαση 2/2014 PJE, η οποία εκδόθηκε προς εξασφάλιση της ενιαίας ερμηνείας των διατάξεων του αστικού δικαίου⁶, σε ορισμένες τροποποιήσεις των εθνικών διατάξεων οι οποίες εφαρμόζονταν προηγουμένως επί των συμβάσεων πιστώσεως. Με τη νομοθεσία αυτή ο νομοθέτης έλαβε υπόψη τους διάφορους προβληματισμούς εκ μέρους των συγγρικών δικαστηρίων στο πλαίσιο της εξετάσεως των ρητρών οι οποίες περιείχονταν στις συνομολογηθείσες σε ξένα νομίσματα δανειακές συμβάσεις.
35. Επομένως, η θέσπιση της νέας αυτής νομοθεσίας, ακόμη και αν δεν απαιτείτο αυτή καθεαυτήν από τη νομολογία του Δικαστηρίου, εξηγείται από την επιδίωξη απλοποίησης και επιταχύνσεως της εκδικάσεως τέτοιων διαφορών⁷.
36. Η εν λόγω νομοθεσία προβλέπει την κατάργηση, στις συνομολογηθείσες σε ξένα νομίσματα συμβάσεις, των ρητρών οι οποίες επέτρεπαν μέχρι τότε στα πιστωτικά ιδρύματα να καθορίζουν τις δικές τους τιμές αγοράς και πώλησεως του οικείου ξένου νομίσματος. Η νομοθεσία αυτή επιτάσσει, επιπλέον, την αναδρομική αντικατάσταση τέτοιας ρήτρας από την πρόβλεψη ότι εφαρμόζεται η επίσημη ισοτιμία του συγκεκριμένου νομίσματος, υπολογιζόμενη από την Εθνική Τράπεζα της Ουγγαρίας.
37. Συγκεκριμένα, ο Ούγγρος νομοθέτης διόρθωσε τα προβλήματα τα οποία προέκυψαν από την πρακτική της *συναλλαγματικής διαφοράς*, κηρύσσοντας άκυρες τις σχετικές συμβατικές ρήτρες και τροποποιώντας τις μέσω της νομοθετικής οδού.

5 Βλ., ιδίως, αποφάσεις της 21ης Ιανουαρίου 2015, Unicaja Banco και Caixabank (C-482/13, C-484/13, C-485/13 και C-487/13, EU:C:2015:21, σκέψη 28 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία), και της 26ης Ιανουαρίου 2017, Banco Primus (C-421/14, EU:C:2017:60, σκέψη 71 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

6 *Magyar Közlöny* 2014/91., σ. 10975.

7 Βλ. ιδίως, επ' αυτού, τις προτάσεις μου στην υπόθεση Sziber (C-483/16, EU:C:2018:9, σημεία 52 και 53).

38. Οι εν λόγω ρήτρες πρέπει να διακρίνονται σαφώς από εκείνες οι οποίες, σε τέτοιες συμβάσεις, προβλέπουν ότι το δάνειο πρέπει να εξοφληθεί σε συγκεκριμένο νόμισμα. Οι τελευταίες, οι οποίες αναπόφευκτα συνεπάγονται συναλλαγματικό κίνδυνο, αποτελούν, καταρχήν, βασικό στοιχείο των συμβάσεων αυτών και μπορούν, συνεπώς, να αφορούν το κύριο αντικείμενό τους⁸.

39. Τούτο επιβεβαιώθηκε στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, *Andriciuc* κ.λπ. (C-186/16, EU:C:2017:703).

40. Στην τελευταία αυτή απόφαση, η οποία εκδόθηκε κατόπιν αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως του *Curtea de Apel Oradea* (εφετείου της Oradea, Ρουμανία), το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι η έννοια του «κύριου αντικειμένου της συμβάσεως», όπως χρησιμοποιείται στο άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, καλύπτει συμβατική ρήτρα, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη ρήτρα, η οποία ετέθη σε σύμβαση δανείου συνομολογηθείσα σε ξένο νόμισμα, χωρίς να έχει αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως, και κατά την οποία το δάνειο πρέπει να εξοφληθεί στο ίδιο ξένο νόμισμα με εκείνο στο οποίο συνομολογήθηκε, δεδομένου ότι η εν λόγω ρήτρα καθορίζει κύρια παροχή χαρακτηρίζουσα τη συγκεκριμένη σύμβαση. Κατά συνέπεια, η εν λόγω ρήτρα δεν μπορεί να θεωρηθεί καταχρηστική, υπό την προϋπόθεση βεβαίως ότι είναι διατυπωμένη κατά τρόπο σαφή και κατανοητό⁹.

41. Για να επανέλθω στην υπόθεση της κύριας δίκης, φαίνεται ότι η συμβατότητα του νέου ουγγρικού νομοθετικού πλαισίου με την οδηγία 93/13 αμφισβητήθηκε, εν συνεχεία, στο πλαίσιο νέων προδικαστικών παραπομπών.

42. Ειδικότερα, στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 31ης Μαΐου 2018, *Sziber* (C-483/16, EU:C:2018:367), το Δικαστήριο ερωτήθηκε, ιδίως, κατά πόσο το άρθρο 7 της οδηγίας 93/13 αντιτίθεται στην εν λόγω ουγγρική κανονιστική ρύθμιση, η οποία θεσπίστηκε κατόπιν της αποφάσεως της 30ής Απριλίου 2014, *Kásler και Káslerné Rábai* (C-26/13, EU:C:2014:282), που προέβλεπε ειδικές δικονομικές απαιτήσεις για αγωγές καταναλωτών οι οποίοι συνήψαν συμβάσεις δανείου σε ξένο νόμισμα περιλαμβάνουσες ρήτρα προβλέπουσα διαφορά μεταξύ της συναλλαγματικής ισοτιμίας που ισχύει για τη χορήγηση του δανείου και εκείνης που ισχύει για την αποπληρωμή του και/ή ρήτρα η οποία προβλέπει δικαίωμα μονομερούς τροποποιήσεως παρέχον στον δανειστή τη δυνατότητα αυξήσεως των τόκων, των εξόδων και των επιβαρύνσεων.

43. Το Δικαστήριο απάντησε αρνητικά, διευκρινίζοντας ότι η επίδικη κανονιστική ρύθμιση δεν αντέκειται στο άρθρο 7 της οδηγίας 93/13 «υπό την προϋπόθεση ότι η διαπίστωση της καταχρηστικότητας των ρητρών μιας τέτοιας συμβάσεως καθιστά δυνατή την αποκατάσταση της νομικής και πραγματικής καταστάσεως στην οποία θα τελούσε ο καταναλωτής ελλείψει των ως άνω καταχρηστικών ρητρών [10]». Πρέπει να σημειωθεί ότι το Δικαστήριο επέδειξε ευαισθησία ως προς την περίπτωση ότι ο Ούγγρος νομοθέτης επιδίωξε, με τη θέσπιση ιδίως των νόμων DH 1 και DH 2, όχι μόνο τη διευκόλυνση της διαπιστώσεως της καταχρηστικότητας των ρητρών των συνομολογηθεισών σε ξένο νόμισμα συμβάσεων, οι οποίες προβλέπουν διαφορά της συναλλαγματικής ισοτιμίας, αλλά και τη συντόμευση και την απλούστευση των διαδικασιών που πρέπει να ακολουθούνται ενώπιον των ουγγρικών δικαστηρίων¹¹.

8 Βλ., συναφώς, τις προτάσεις μου στην υπόθεση *Kásler και Káslerné Rábai* (C-26/13, EU:C:2014:85, σημεία 60 έως 65). Πρέπει να σημειωθεί ότι, στην απόφασή του 2/2014 PJE, το Κύριο (Ανώτατο Δικαστήριο) απεφάνθη ότι «ο όρος ο οποίος περιλαμβάνεται σε συναφθείσα με καταναλωτή δανειακή σύμβαση συνομολογηθείσα σε ξένο νόμισμα, βάσει της οποίας ο καταναλωτής φέρει χωρίς κανέναν περιορισμό τον συναλλαγματικό κίνδυνο, έναντι ευνοϊκότερου επιτοκίου, εμπίπτει στους όρους που καθορίζουν το κύριο αντικείμενο της συμβάσεως και των οποίων δεν είναι, καταρχήν, δυνατή η εκτίμηση της καταχρηστικότητας. Η καταχρηστικότητα τέτοιου όρου μπορεί να εκτιμηθεί και να διαπιστωθεί μόνον αν, κατά τον χρόνο συνάψεως της συμβάσεως, το περιεχόμενό της δεν ήταν ούτε σαφές ούτε κατανοητό για έναν μέσο καταναλωτή, ο οποίος έχει τη συνήθη πληροφόρηση και είναι ευλόγως προσεκτικός και ενήμερωμένος, δεδομένης της διατυπώσεως της συμβάσεως και των πληροφοριών που έλαβε από το πιστωτικό ίδρυμα. Όρος σχετικός με τον πιστωτικό κίνδυνο είναι καταχρηστικός, ούτως ώστε η σύμβαση να είναι, συνεπώς, εν όλω ή εν μέρει άκυρη, όταν ο καταναλωτής, λόγω ανεπαρκούς ή παρασχεθείσας με καθυστέρηση πληροφόρησης, μπορούσε θεμιτώς να πιστεύει ότι δεν υφίστατο πραγματικός συναλλαγματικός κίνδυνος ή ότι ο τελευταίος τον βάρυνε μόνο περιορισμένα».

9 Βλ. απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, *Andriciuc* κ.λπ. (C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 41).

10 Βλ. απόφαση της 31ης Μαΐου 2018, *Sziber* (C-483/16, EU:C:2018:367, σκέψη 55).

11 Βλ. απόφαση της 31ης Μαΐου 2018, *Sziber* (C-483/16, EU:C:2018:367, σκέψη 45).

44. Καίτοι, όπως προκύπτει από το γράμμα του άρθρου 3, παράγραφος 1, και του άρθρου 4, παράγραφος 1, του νόμου DH 1, ο Ούγγρος νομοθέτης επιδίωξε να χαρακτηρίσει καταχρηστικά μόνο δύο είδη ρητρών που περιέχονταν στην πλειονότητα των συμβάσεων δανείου σε ξένο νόμισμα μεταξύ καταναλωτή και επαγγελματία, εκ των οποίων το ένα αφορά τη διαφορά της συναλλαγματικής ισοτιμίας και το άλλο προβλέπει δικαίωμα μονομερούς τροποποίησης¹², τα εθνικά δικαστήρια εξακολουθούν, εντούτοις, να έχουν τη δυνατότητα να εξετάσουν τον ενδεχόμενο καταχρηστικό χαρακτήρα των λοιπών ρητρών οι οποίες περιέχονται στις επίμαχες συμβάσεις, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που καθορίζουν το κύριο αντικείμενο, σε περίπτωση κατά την οποία θεωρηθεί ότι δεν είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό.

45. Το Δικαστήριο επιβεβαίωσε την εκτίμησή του ως προς το κύρος της ουγγρικής νομοθεσίας στην πρόσφατη απόφασή του της 20ής Σεπτεμβρίου 2018, OTP Bank και OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750), διευκρινίζοντας, επιπλέον, ότι το άρθρο 4 της οδηγίας 93/13 απαιτεί ο σαφής και κατανοητός χαρακτήρας των συμβατικών ρητρών να εκτιμάται σε συνάρτηση, κατά τον χρόνο συνάψεως της σύμβασης, με όλες τις περιστάσεις που αφορούσαν τη σύναψή της, καθώς και με όλες τις άλλες ρήτρες της σύμβασης, μολονότι ορισμένες από τις ρήτρες αυτές κηρύχθηκαν ή θεωρήθηκαν καταχρηστικές και, ως εκ τούτου, άκυρες από τον εθνικό νομοθέτη σε μεταγενέστερο χρόνο¹³.

46. Η ως άνω σειρά αποφάσεων επιβεβαιώνει ότι ναι μεν επιβάλλεται η διαπίστωση και η ακύρωση των καταχρηστικών ρητρών, το εκάστοτε επιλαμβανόμενο δικαστήριο δεν έχει ωστόσο τη δυνατότητα να ακυρώσει τις συνομολογηθείσες σε ξένα νομίσματα συμβάσεις στο σύνολό τους. Με άλλα λόγια, το εκάστοτε επιλαμβανόμενο δικαστήριο, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι ρήτρα σχετική με τη συναλλαγματική διαφορά είναι καταχρηστική και, συνεπώς, αποκλείοντας την εφαρμογή της υπέρ της εφαρμογής, ενδεχομένως, διατάξεως ενδοτικής φύσεως, δεν μπορεί, στο ίδιο πλαίσιο, να θέσει υπό αμφισβήτηση τους βασικούς συμβατικούς όρους σχετικά με τον συναλλαγματικό κίνδυνο.

47. Κατά τη γνώμη μου, τούτο αποτελεί το συμπέρασμα το οποίο επιδιώκει, κατ' ουσίαν, να θέσει υπό αμφισβήτηση το αιτούν δικαστήριο στην παρούσα υπόθεση. Θα επανέλθω στο ζήτημα αυτό στη συνέχεια.

Υπαρξη διατάξεων αναγκαστικού δικαίου κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13

48. Μολονότι το αιτούν δικαστήριο δεν αναφέρεται ειδικά στο ζήτημα αυτό στην απόφαση περί παραπομπής, πρέπει να εξεταστεί αν η επίδικη νομοθεσία, η οποία συνίσταται κατ' ουσίαν στους νόμους DH 1, DH 2 και DH 3, εμπίπτει στο άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 ή αν οι ως άνω νόμοι πρέπει μάλλον να θεωρηθούν ως μέτρα τα οποία τα κράτη μέλη έχουν τη δυνατότητα να θεσπίσουν προκειμένου να διασφαλίσουν την τήρηση της εν λόγω οδηγίας.

49. Πρέπει να σημειωθεί ότι η παρούσα υπόθεση και η υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2018, OTP Bank και OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750), έχουν ως κοινό σημείο ότι αμφότερες σχετίζονται με τα αποτελέσματα της προαναφερθείσας νομοθεσίας, η οποία περιλαμβάνει τους νόμους DH 1 έως DH 3.

50. Στην υπόθεση, όμως, επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2018, OTP Bank και OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750), είχε ανακύψει, ιδίως, το ζήτημα κατά πόσο οι ρήτρες σχετικά με τον συναλλαγματικό κίνδυνο, οι οποίες κατέστησαν μέρος της σύμβασης ως αποτέλεσμα των παρεμβάσεων του Ούγγρου νομοθέτη, μπορούν να εμπίπτουν στο άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13. Στην παρούσα υπόθεση, πρέπει να εξακριβωθεί αν συνάδει προς την οδηγία 93/13 νομοθεσία κράτους μέλους η οποία ακυρώνει και τροποποιεί τις καταχρηστικές ρήτρες προκειμένου

12 Βλ. απόφαση της 31ης Μαΐου 2018, Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367, σκέψη 44).

13 Βλ. απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2018, OTP Bank και OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750, σκέψη 83).

να εμποδίσει τις ευρέως διαδεδομένες αθέμιτες τραπεζικές πρακτικές, χωρίς, ωστόσο, να ακυρώνει τις οικείες συμβάσεις πιστώσεως, με αποτέλεσμα ο καταναλωτής να εξακολουθεί να φέρει το βάρος του συναλλαγματικού κινδύνου. Υφίσταται, συνεπώς, προφανής σχέση μεταξύ των τεθέντων σε κάθε μία από τις ως άνω υποθέσεις ερωτημάτων.

51. Ομοίως ανακύπτει το ζήτημα αν το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 τυγχάνει εφαρμογής στην προκειμένη περίπτωση.

52. Σε συνέχεια των διδαγμάτων της αποφάσεως της 20ής Σεπτεμβρίου 2018, OTP Bank και OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750) (εκείνων που προκύπτουν από την απάντηση στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα), φρονώ ότι η εφαρμογή του άρθρου 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 πρέπει εν προκειμένω να αποκλειστεί.

53. Όπως επισήμανε το Δικαστήριο στη σκέψη 50 της αποφάσεως αυτής, εν προκειμένω, η ύπαρξη συναλλαγματικού κινδύνου προκύπτει από την ίδια τη φύση της επίμαχης συμβάσεως δανείου. Πάντως, βάσει όσων αναφέρει το αιτούν δικαστήριο, η διατήρηση του εν λόγω συναλλαγματικού κινδύνου αποτελεί επίσης απόρροια, έστω και μερικώς, της εφαρμογής του άρθρου 3, παράγραφος 2, του νόμου DH 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 10 του νόμου DH 3, καθόσον οι διατάξεις αυτές του εθνικού δικαίου τροποποιούν αυτοδικαίως τις υφιστάμενες συμβάσεις, υποκαθιστώντας τη συναλλαγματική ισοτιμία του νομίσματος στο οποίο συνομολογήθηκε η σύμβαση δανείου με την επίσημη ισοτιμία που καθορίζεται από την Εθνική Τράπεζα της Ουγγαρίας.

54. Όσον αφορά, όμως, ειδικά την αντικατάσταση, δυνάμει του άρθρου 3, παράγραφος 2, του νόμου DH 1 και του άρθρου 10 του νόμου DH 3, της ρήτρας περί της διαφοράς της συναλλαγματικής ισοτιμίας με ρήτρα η οποία ορίζει ότι λαμβάνεται υπόψη μεταξύ των συμβαλλομένων η συναλλαγματική ισοτιμία που καθορίζεται από την Εθνική Τράπεζα της Ουγγαρίας, όπως ισχύει κατά την καταληκτική ημερομηνία, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο εθνικός νομοθέτης επιδίωξε να θέσει ορισμένες προϋποθέσεις σχετικά με τις υποχρεώσεις που περιλαμβάνονται στις συνομολογηθείσες σε ξένα νομίσματα συμβάσεις δανείου (βλ. σκέψη 62 της αποφάσεως της 20ής Σεπτεμβρίου 2018, OTP Bank και OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750)). Οι εν λόγω ρήτρες, οι οποίες απηχούν αναγκαστικού δικαίου νομοθετικές διατάξεις, δεν εμπίπτουν, συνεπώς, στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας (βλ. σκέψη 64 της ως άνω αποφάσεως).

55. Ωστόσο, το συμπέρασμα αυτό δεν ισχύει για άλλες συμβατικές ρήτρες, ιδίως για αυτές που καθορίζουν τον συναλλαγματικό κίνδυνο (σκέψη 65 της ίδιας αποφάσεως). Σύμφωνα με την ανάλυση του Δικαστηρίου, με τις τροποποιήσεις του άρθρου 3, παράγραφος 2, του νόμου DH 1 και του άρθρου 10 του νόμου DH 3 δεν επιδιώχθηκε να προσδιοριστεί το σύνολο του ζητήματος του συναλλαγματικού κινδύνου.

56. Κατά συνέπεια, το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 δεν εφαρμόζεται σε άλλες διατάξεις εκτός από εκείνες οι οποίες καλύπτουν τη *συναλλαγματική διαφορά*.

57. Ως εκ τούτου προκύπτει, όσον αφορά την κύρια δίκη, ότι, δεδομένου ότι δεν μπορεί να αποκλεισθεί εκ των προτέρων ότι το ζήτημα σχετικά με την εφαρμογή ρητρών περί καθορισμού του συναλλαγματικού κινδύνου παραμένει επίκαιρο και όντως εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13, πρέπει να δοθεί απάντηση στα ερωτήματα που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο.

Επί του πρώτου ερωτήματος

58. Με το πρώτο ερώτημά του το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, το Δικαστήριο αν το εκάστοτε επιλαμβανόμενο δικαστήριο έχει τη δυνατότητα, στο πλαίσιο, ιδίως, της προστασίας που παρέχεται από την οδηγία 93/13, να ακυρώσει στο σύνολό της σύμβαση δανείου της οποίας η διατήρηση είναι, κατά την άποψή του, αντίθετη προς τα οικονομικά συμφέροντα του καταναλωτή.

59. Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται σχετικά με το περιεχόμενο του σημείου 3 του διατακτικού της αποφάσεως της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282), κατά το οποίο «[το] άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι, σε περίπτωση όπως αυτή της κύριας δίκης, κατά την οποία σύμβαση που έχει συναφθεί μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή δεν μπορεί να εξακολουθήσει να υπάρχει μετά την κατάργηση της καταχρηστικής ρήτρας, η διάταξη αυτή έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση που επιτρέπει στον εθνικό δικαστή να θεραπεύσει την ακυρότητα της καταχρηστικής ρήτρας διά της εφαρμογής αντ' αυτής εθνικής διατάξεως ενδοτικού δικαίου».

60. Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι, στην ως άνω απόφαση, το Δικαστήριο υπενθύμισε τη νομολογία του¹⁴ κατά την οποία, καταρχήν, δεν επιτρέπεται στον δικαστή, ιδίως βάσει του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, να συμπληρώσει καταχρηστική συμβατική ρήτρα προβαίνοντας σε αναθεώρηση του περιεχομένου της. Τα επιλαμβανόμενα της υποθέσεως δικαστήρια υποχρεούνται μόνο να αποκλείσουν την εφαρμογή καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας προκειμένου να μην παράγει δεσμευτικά αποτελέσματα έναντι του καταναλωτή.

61. Επομένως, η οικεία σύμβαση πρέπει καταρχήν να παραμένει σε ισχύ, δίχως άλλη τροποποίηση πλην της προκύπτουσας από την κατάργηση των καταχρηστικών ρητρών, εφόσον, κατά τους κανόνες του εσωτερικού δικαίου, η συνέχιση της συμβάσεως είναι νομικώς εφικτή.

62. Εκτός από το γεγονός, όμως, ότι υπάρχουν καταστάσεις στις οποίες η διατήρηση της συμβάσεως δεν είναι νομικώς εφικτή, υφίστανται περιπτώσεις στις οποίες η ακύρωση της συμβάσεως αποδεικνύεται αντιπαραγωγική, δεδομένου ότι η οδηγία 93/13 έχει ως σκοπό την αποτροπή αντίθετων προς αυτήν καταστάσεων.

63. Ακριβώς για τον λόγο αυτό το Δικαστήριο άμβλυσε τον ως άνω κανόνα στην απόφαση της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282). Επρόκειτο στην προκειμένη περίπτωση για σύμβαση της οποίας η εκτέλεση ήταν αδύνατη χωρίς τις άκυρες συμβατικές ρήτρες –ή την αντικατάστασή τους με νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις.

64. Όπως προκύπτει από τη σκέψη 85 της αποφάσεως της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282), η λύση την οποία προέκρινε το Δικαστήριο στηριζόταν, επομένως, στην επιδίωξή του να προστατεύσει τον καταναλωτή από τις αρνητικές συνέπειες ενδεχόμενης ακυρώσεως της συμβάσεως, επιτρέποντας την εφαρμογή εθνικού κανόνα δυνάμει του οποίου ήταν δυνατό να υποκατασταθούν οι άκυρες ρήτρες συμβάσεως καταναλωτικού δανείου με διάταξη εθνικού δικαίου με ενδοτικό χαρακτήρα.

65. Στο πλαίσιο της προσεγγίσεώς του, το Δικαστήριο φρόντισε να υπενθυμίσει τον σκοπό της αποκαταστάσεως πραγματικής ισορροπίας μεταξύ των συμβαλλομένων μερών, σκοπός ο οποίος βεβαίως συνεπάγεται, ιδίως, τη συνεκτίμηση των συμφερόντων του καταναλωτή, αλλά ο οποίος δεν μπορεί να καταλήξει σε διατάραξη της συμβατικής ισορροπίας ή ακόμη και στην κατάργηση της συμβάσεως¹⁵.

66. Με την προσεκτική ανάγνωση της αποφάσεως της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282), καθίσταται σαφές ότι εξακολουθεί να έχει εφαρμογή η αρχή κατά την οποία η σύμβαση πρέπει να συνεχιστεί κανονικά –δίχως άλλη τροποποίηση πλην της προκύπτουσας από την κατάργηση των ρητρών οι οποίες έχουν κηρυχθεί καταχρηστικές.

14 Βλ. τη νομολογία που παρατίθεται στην υποσημείωση 5 των παρουσών προτάσεων.

15 Βλ., συναφώς, απόφαση της 30ής Μαΐου 2013, Jörös (C-397/11, EU:C:2013:340, σκέψη 46 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

67. Η εξαίρεση από την εν λόγω αρχή την οποία θέτει η ως άνω απόφαση, η οποία προσφέρει τη δυνατότητα στον δικαστή να θεραπεύσει, μέσω κανόνα εθνικού δικαίου, την ακυρότητα της ρήτρας, υποκαθιστώντας την με διάταξη εθνικού δικαίου με ενδοτικό χαρακτήρα, εξαρτάται, σύμφωνα με την ίδια τη διατύπωση της αποφάσεως αυτής, από τη συνδρομή ορισμένων προϋποθέσεων. Πρώτον, η εν λόγω υποκατάσταση πρέπει να έχει «ως αποτέλεσμα τη διατήρηση της συμβάσεως παρά την κατάργηση της [καταχρηστικής] ρήτρας» και να «εξακολουθεί, ως εκ τούτου, να δεσμεύει τα συμβαλλόμενα μέρη»¹⁶. Δεύτερον, σε περίπτωση κατά την οποία ο δικαστής υποχρεωθεί να ακυρώσει τη σύμβαση στο σύνολό της, η εν λόγω υποκατάσταση πρέπει να έχει ως αποτέλεσμα την αποτροπή της εκθέσεως του καταναλωτή σε «ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες, με αποτέλεσμα ο αποτρεπτικός χαρακτήρας που απορρέει από την ακύρωση της συμβάσεως να διακυβευόταν»¹⁷.

68. Ωστόσο, εν προκειμένω, το ερώτημα το οποίο υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο στηρίζεται στην παραδοχή ότι φαίνεται οικονομικώς πιο συμφέρουσα για τον καταναλωτή η ακύρωση της συμβάσεως στο σύνολό της από το δικαστήριο αντί της διατηρήσεώς της μετά την κατάργηση όλων των ρητρών της. Συνεπώς, το αιτούν δικαστήριο προβαίνει σε προκατειλημμένη και εσφαλμένη ανάγνωση της σκέψεως 3 της αποφάσεως της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282).

69. Όπως υπογράμμισε το Δικαστήριο στην ως άνω απόφαση, η ακύρωση συμβάσεως δανείου στο σύνολό της συνεπάγεται, κατά κανόνα, το απαιτητό του συνόλου του οφειλόμενου ποσού του δανείου, συνέπεια η οποία ενδέχεται να υπερβαίνει τις οικονομικές δυνατότητες του καταναλωτή και, ως εκ τούτου, να λειτουργεί περισσότερο προς τιμωρία του ιδίου παρά του δανειστή, ο οποίος, δεδομένης της εν λόγω συνέπειας, δεν θα είχε κίνητρο να αποφεύγει την εισαγωγή τέτοιων ρητρών στις συμβάσεις του¹⁸.

70. Επομένως, επιβάλλεται το συμπέρασμα ότι, εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο επιδιώκει να χρησιμοποιήσει την απόφαση της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282), προκειμένου να δικαιολογήσει λύση αντίθετη προς εκείνη που προκρίθηκε στην απόφαση εκείνη, ήτοι την πλήρη ακύρωση της συμβάσεως.

71. Κατόπιν προσεκτικότερης εξετάσεως, φαίνεται ότι αυτό το οποίο το εθνικό δικαστήριο θεωρεί επιβλαβές για τον καταναλωτή συνίσταται στο γεγονός ότι, σε περίπτωση διατηρήσεως του κύρους συμβάσεων μέσω της εφαρμογής από το επιλαμβανόμενο εθνικό δικαστήριο νομοθετικών διατάξεων με ενδοτικό χαρακτήρα, οι ζημίες οι οποίες προκλήθηκαν από τον συναλλαγματικό κίνδυνο θα εξακολουθήσουν να επιβαρύνουν τον καταναλωτή.

72. Η άποψη αυτή είναι, εντούτοις, υπεραπλουστευτική και δεν λαμβάνει υπόψη όλα τα οικονομικά συμφέροντα των καταναλωτών. Συγκεκριμένα, οι δαπάνες που προκύπτουν από τον συναλλαγματικό κίνδυνο δεν μπορούν να εξεταστούν μεμονωμένα, διότι τα οικονομικά πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα τα οποία απορρέουν από το σύνολο της συμβάσεως μπορούν να εξεταστούν μόνο λαμβανομένων υπόψη όλων των περιστάσεων που αφορούν τη σύναψη της συμβάσεως.

73. Συναφώς, θεωρώ σημαντικό να υπενθυμίσω ότι η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας –και, κατά συνέπεια, το αν μια τέτοια ρήτρα δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή «σημαντική ανισορροπία» μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων μερών που απορρέουν από τη σύμβαση κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13–πρέπει να γίνεται με βάση τον χρόνο συνάψεως της οικείας συμβάσεως, λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των περιστάσεων τις οποίες μπορούσε να γνωρίζει ο επαγγελματίας κατά τον χρόνο αυτόν και οι οποίες μπορούσαν να επηρεάσουν τη μεταγενέστερη εκτέλεση της εν λόγω συμβάσεως¹⁹. Η

16 Απόφαση της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 81).

17 Απόφαση της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 83).

18 Βλ. απόφαση της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 84).

19 Βλ. απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ. (C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 58).

εκτίμηση αυτή δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να εξαρτάται από την επέλευση γεγονότων μεταγενέστερων της συνάψεως της συμβάσεως, τα οποία δεν εξαρτώνται από τη βούληση των συμβαλλομένων μερών, όπως μπορεί να συμβεί σε περίπτωση διακυμάνσεως της συναλλαγματικής ισοτιμίας²⁰.

74. Εξάλλου, ακόμη και αν μπορεί εύλογα να υποστηριχθεί, όπερ εν προκειμένω δεν είναι δυνατό, ότι η πλήρης ακύρωση της επίδικης συμβάσεως δανείου, λαμβανομένης υπόψη της εξαλείψεως του συναλλαγματικού κινδύνου που συνεπάγεται, μπορεί να ευνοεί τα οικονομικά συμφέροντα των καταναλωτών, είναι σημαντικό να υπενθυμιστεί ότι η περίπτωση αυτή δεν είναι, αυτή καθαυτήν, καθοριστική και δεν μπορεί να δικαιολογήσει, χάριν του υποτιθέμενου σκοπού της διασφάλισης της αποτελεσματικότητας της προστασίας η οποία παρέχεται από την οδηγία 93/13, την ακύρωση της συμβάσεως δανείου στο σύνολό της.

75. Όπως το Δικαστήριο είχε ήδη την ευκαιρία να επισημάνει, ο σκοπός που επιδιώκει ο νομοθέτης της Ένωσης στο πλαίσιο της οδηγίας 93/13 συνίσταται στην αποκατάσταση της ισορροπίας μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών και στην καταρχήν διατήρηση του κύρους της συμβάσεως ως συνόλου και όχι στην ακύρωση όλων των συμβάσεων που περιέχουν καταχρηστικές ρήτρες.

76. Όσον αφορά τα κριτήρια με βάση τα οποία εξακριβώνεται αν μια σύμβαση μπορεί πράγματι να συνεχίσει να ισχύει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες, επισημαίνεται ότι τόσο το γράμμα του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 όσο και οι απαιτήσεις της ασφάλειας δικαίου ως προς τις οικονομικές δραστηριότητες συνηγορούν υπέρ μιας αντικειμενικής προσεγγίσεως κατά την ερμηνεία της διατάξεως αυτής, οπότε η κατάσταση στην οποία τελεί ο ένας από τους συμβαλλόμενους, εν προκειμένω ο καταναλωτής, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως το αποφασιστικό κριτήριο για τη μελλοντική τύχη της συμβάσεως.

77. Κατά συνέπεια, η οδηγία 93/13 δεν έχει την έννοια ότι, κατά την εξακρίβωση του ζητήματος αν σύμβαση που περιέχει μία ή περισσότερες καταχρηστικές ρήτρες μπορεί να συνεχίσει να ισχύει και χωρίς τις εν λόγω ρήτρες, ο δικάζων δικαστής μπορεί να βασίζεται μόνο στο ότι η ακύρωση ολόκληρης της συμβάσεως ενδέχεται να είναι ευνοϊκή για τον καταναλωτή²¹.

78. Μολονότι η οδηγία 93/13, η οποία περιορίζεται σε ένα ελάχιστο όριο εναρμονίσεως, δεν απαγορεύει σε κράτος μέλος να προβλέπει ότι, τηρουμένου του δικαίου της Ένωσης, σύμβαση μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή η οποία περιλαμβάνει μία ή περισσότερες καταχρηστικές ρήτρες είναι άκυρη στο σύνολό της όταν αποδεικνύεται ότι τούτο εξασφαλίζει καλύτερη προστασία του καταναλωτή, πρέπει να επισημανθεί ότι η ουγκρική νομοθεσία του 2014 σχετικά με τα δάνεια σε ξένα νομίσματα δεν αποσκοπεί στην ακύρωση των οικείων συμβάσεων, αλλά στη διατήρησή τους με τρόπο σύμφωνο προς την ερμηνεία η οποία έχει προκριθεί στη νομολογία του Δικαστηρίου.

79. Συναφώς, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η ευχέρεια του εθνικού δικαστή για υποκατάσταση των ρητρών πρέπει να οριοθετηθεί, ειδάλλως υφίσταται κίνδυνος να υπονομευθεί ο μακροπρόθεσμος σκοπός που υπενθυμίζεται στο άρθρο 7 της οδηγίας 93/13, ο οποίος συνίσταται στην αποθάρρυνση των επαγγελματιών να συμπεριλαμβάνουν καταχρηστικές ρήτρες στις συμβάσεις²².

20 Βλ. προτάσεις τις οποίες ανέπτυξα στην υπόθεση Andriciuș κ.λπ. (C-186/16, EU:C:2017:313, σημεία 85 και 86).

21 Βλ., ιδίως, απόφαση της 15ης Μαρτίου 2012, Pereničová και Perenič (C-453/10, EU:C:2012:144, σκέψεις 31 έως 33).

22 Βλ., ιδίως, απόφαση της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψεις 79 και 84). Βλ., ειδικότερα, σχετικά με τη δυνατότητα περιορισμού των διαχρονικών αποτελεσμάτων των περί επιστροφής χρηματικών ποσών αποτελεσμάτων που συνδέονται με την κήρυξη, με δικαστική απόφαση, ως καταχρηστικής ρήτρας συμβάσεως μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, μόνον στα ποσά που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως κατ' εφαρμογήν της εν λόγω ρήτρας μετά τη δημοσίευση της δικαστικής αποφάσεως, απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Gutiérrez Naranjo κ.λπ. (C-154/15, C-307/15 και C-308/15, EU:C:2016:980, σκέψεις 63 έως 73).

80. Ωστόσο, αν το εθνικό δικαστήριο είχε την εξουσία να αναθεωρεί το περιεχόμενο των καταχρηστικών ρητρών, η ευχέρεια αυτή θα καθιστούσε ενδεχομένως δυσχερέστερη την επίτευξη του ως άνω σκοπού. Συγκεκριμένα, η ευχέρεια αυτή θα συνέτεινε στην εξουδετέρωση του αποτρεπτικού αποτελέσματος που ασκεί στους επαγγελματίες η πλήρης απαγόρευση επιβολής τέτοιων καταχρηστικών ρητρών στους καταναλωτές, καθόσον οι επαγγελματίες θα εξακολουθούσαν να βρίσκονται στον πειρασμό να χρησιμοποιούν τέτοιες ρήτρες, γνωρίζοντας ότι, ακόμη και αν αυτές κηρυχθούν άκυρες, η σύμβαση θα μπορεί παρά ταύτα να συμπληρωθεί, κατά το αναγκαίο μέτρο, από το εθνικό δικαστήριο ώστε να εξασφαλιστεί το συμφέρον των εν λόγω επαγγελματιών²³.

81. Κατόπιν του συνόλου των προεκτεθέντων, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η οδηγία 93/13 έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε διάταξη εθνικού δικαίου η οποία, σε περίπτωση μερικής ακυρότητας συμβάσεως συναφθείσας με καταναλωτή ως αποτέλεσμα της καταχρηστικότητας μίας εκ των ρητρών της, αποσκοπεί, καταρχήν, στη διατήρηση του κύρους της συμβάσεως χωρίς την καταχρηστική ρήτρα. Το επιλαμβανόμενο δικαστήριο δεν μπορεί, συνεπώς, να θεραπεύσει την έλλειψη κύρους ρήτρας συμβάσεως μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή για τον λόγο και μόνον ότι η διατήρηση της συμβάσεως φέρεται ότι αντίκειται στα οικονομικά συμφέροντα του καταναλωτή.

Επί του δεύτερου ερωτήματος

82. Όπως φαίνεται, το δεύτερο ερώτημα πρέπει να νοηθεί υπό την έννοια ότι αφορά, κατ' ουσίαν, τον προσδιορισμό του αν η θέσπιση της ουγγρικής νομοθεσίας του 2014, η οποία τροποποιεί μέσω της νομοθετικής οδού ορισμένες συμβατικές ρήτρες, είναι σύμφωνη με τις διατάξεις της οδηγίας 93/13.

83. Συναφώς, αρκεί να υπενθυμιστεί, σε συνέχεια των προεκτεθέντων, ότι, δεδομένου ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, επιδιώκοντας ιδίως την ασφάλεια δικαίου, κλίνει υπέρ της διατηρήσεως των συμβάσεων καταναλωτικών δανείων όταν η κατάργηση ρητρών που κρίνονται καταχρηστικές καθιστά δυνατή ακόμη νομικώς τη διατήρηση αυτή, τίποτε, αντιθέτως, δεν πρέπει να εμποδίζει το επιλαμβανόμενο δικαστήριο να κηρύξει άκυρες ορισμένες καταχρηστικές ρήτρες, αλλά να μην ακυρώσει τις οικείες συμβάσεις.

84. Ομοίως, τίποτε δεν πρέπει να εμποδίζει τον νομοθέτη να κηρύξει άκυρες ορισμένες καταχρηστικές ρήτρες με νόμους οι οποίοι αποσκοπούν στην παύση των ευρέως διαδεδομένων αθέμιτων τραπεζικών πρακτικών, αλλά να μην ακυρώσει τις οικείες συμβάσεις.

85. Εν προκειμένω, φαίνεται ότι ο Ούγγρος νομοθέτης αποφάσισε, με την έκδοση των νόμων DH 1 έως DH 3, να καθορίσει ένα πλαίσιο για την κατάργηση των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών στις συμβάσεις πιστώσεως σε ξένα νομίσματα, συμβάσεις οι οποίες χρησιμοποιούνταν ευρέως στην Ουγγαρία και οι οποίες έχουν αποτελέσει αντικείμενο πολυάριθμων δικών ενώπιον των ουγγρικών δικαστηρίων.

86. Η ως άνω προσέγγιση αποτελεί μία εκ των προσεγγίσεων τις οποίες μπορούν να ακολουθήσουν τα κράτη μέλη με σκοπό, όπως συνιστά το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, ερμηνευόμενο σε συνδυασμό με την εικοστή τέταρτη αιτιολογική της σκέψη, να πάψει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτουν οι επαγγελματίες με τους καταναλωτές²⁴.

87. Απομένει να προσδιοριστεί κατά πόσο οι εν λόγω διατάξεις εθνικού δικαίου παραβιάζουν την αρχή της αποτελεσματικότητας, ήτοι κατά πόσο καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που παρέχονται στους καταναλωτές από το δίκαιο της Ένωσης.

23 Βλ. απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 2015, Unicaja Banco και Caixabank (C-482/13, C-484/13, C-485/13 και C-487/13, EU:C:2015:21, σκέψη 31).

24 Βλ., ιδίως, απόφαση της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 78 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

88. Συναφώς, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ο νόμος DH 1 εκδόθηκε προκειμένου ο δεσμευτικός χαρακτήρας των αρχών οι οποίες απορρέουν από την απόφαση 2/2014 PJE να μην ισχύει αποκλειστικά έναντι των δικαστηρίων, αλλά επίσης να μπορούν οι εν λόγω αρχές να ισχύσουν άμεσα²⁵. Στο πλαίσιο αυτό, και όπως προκύπτει από το σημείο 4 της αιτιολογικής εκθέσεως²⁶ του νόμου DH 1, ο νομοθέτης επιδίωξε να λάβει υπόψη τη νομολογία του Δικαστηρίου και ιδίως το σημείο 3 του διατακτικού της αποφάσεως της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282).

89. Από τη διατύπωση του νόμου DH 1 προκύπτει ότι ο νόμος αυτός αφορά μόνον τις συνέπειες της εφαρμογής διαφορετικών συναλλαγματικών ισοτιμιών σε όλες τις υποχρεώσεις πληρωμής οι οποίες βαρύνουν τους καταναλωτές στο πλαίσιο συμβάσεως δανείου, καθώς και τις συνέπειες της χορηγήσεως του κεφαλαίου. Η σχετική νομική διάταξη παράγει έννομα αποτελέσματα μόνο σε σχέση με την εν λόγω καταχρηστική ρήτρα, ούτως ώστε να μη στερεί από τον καταναλωτή τη δυνατότητα να επικαλεστεί την ακυρότητα που συνδέεται με την προβαλλόμενη καταχρηστικότητα ρήτρας για άλλους λόγους. Τούτο ισχύει ακόμη και αν η ρήτρα αφορά τα ίδια στοιχεία τα οποία επιβαρύνουν τον καταναλωτή, χωρίς να πρόκειται για την εφαρμογή διαφορετικών συναλλαγματικών ισοτιμιών, αλλά για άλλους λόγους, υπό την προϋπόθεση ότι μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο επικλήσεως, όπως ορίζεται στο άρθρο 3 της οδηγίας 93/13.

90. Εξάλλου, το γεγονός ότι οι διατάξεις που καθορίζουν τον συναλλαγματικό κίνδυνο δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο εξετάσεως της καταχρηστικότητάς τους είναι ανεξάρτητο από την έκδοση του εν λόγω νόμου και από τις εκδοθείσες προς εξασφάλιση της ενιαίας ερμηνείας αποφάσεις του Κύγια (Ανωτάτου Δικαστηρίου), οι οποίες προηγήθηκαν του νόμου αυτού. Αυτό που εμποδίζει μια τέτοια εξέταση έγκειται στην περίπτωση ότι τέτοιες ρήτρες εμπίπτουν στον ορισμό του κυρίου αντικείμενου της συμβάσεως, το οποίο εκφεύγει, καταρχήν, της εκτιμήσεως της καταχρηστικότητάς του, εκτός αν δεν είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό²⁷.

91. Ούτε οι νόμοι DH 2 και DH 3 αφορούν τις ρήτρες που καθορίζουν τον συναλλαγματικό κίνδυνο.

92. Όσον αφορά τον νόμο DH 2, ο νόμος αυτός περιέχει λεπτομερείς τεχνικούς κανόνες σχετικούς με το νόμο DH 1, προκειμένου να καταστεί διαφανής ο υπολογισμός αριθμητικών στοιχείων τόσο για τους καταναλωτές όσο και για τις τράπεζες. Ο εν λόγω νόμος καθορίζει τους γενικούς κανόνες του αστικού δικαίου οι οποίοι διέπουν τον υπολογισμό αυτό· οι κανόνες οι οποίοι ρυθμίζουν τις σχετικές λεπτομέρειες περιλαμβάνονται σε πράξη χαμηλότερης ιεραρχικής ισχύος, ήτοι σε «κανονισμό MNB» (κανονισμό της Ουγγρικής Εθνικής Τράπεζας).

25 Βλ. σημείο 1 της αιτιολογικής εκθέσεως, σύμφωνα, ιδίως, με την οποία «[ο] νόμος προσδίδει γενικό και δεσμευτικό χαρακτήρα έναντι όλων στην ερμηνεία του δικαίου εκ μέρους του Κύγια (Ανωτάτου Δικαστηρίου). Ο νόμος δεν θεσπίζει νέους κανόνες ουσιαστικού δικαίου, δεν καθορίζει νέες αρχές εφαρμοστέες στις συμβάσεις πιστώσεως, δανείου ή χρηματοδοτικής μισθώσεως, αλλά περιορίζεται στην κωδικοποίηση της ερμηνείας του δικαίου την οποία πραγματοποιεί το Κύγια (Ανώτατο Δικαστήριο). Τούτο αποτρέπει μεγάλο αριθμό καταναλωτών να κινήσουν χρονοβόρες και δαπανηρές δικαστικές διαδικασίες, οι οποίες θα επιβάρυναν επίσης το δικαστικό σύστημα».

26 Το σημείο αυτό δείχνει, ιδίως, ότι «[κ]ατά τον προσδιορισμό των νομικών συνεπειών που πρέπει να συναχθούν από την απόφαση 2/2014 PJE του Κύγια (Ανωτάτου Δικαστηρίου), ο νόμος έλαβε υπόψη τις διατάξεις του δικαίου της Ένωσης, ειδικότερα, εκείνες της οδηγίας 93/13 σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές. Ο νόμος έλαβε υπόψη τη νομολογία του Δικαστηρίου, το οποίο είναι αρμόδιο για την ερμηνεία της οδηγίας 93/13, ιδίως τις αρχές που διατυπώνονται στις αποφάσεις [της 14ης Ιουνίου 2012,] Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349), και [της 30ής Απριλίου 2014,] Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282). Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, ο νόμος αποσκοπεί στη διατήρηση του κύρους των συναφθεισών συμβάσεων μέσω της καταργήσεως των καταχρηστικών ρητρών. Η προσέγγιση αυτή συνάδει επίσης προς μία εκ των γενικών αρχών του αστικού δικαίου, την αρχή *pacta sunt servanda* (δεσμευτικός χαρακτήρας των συμβάσεων). Ο νόμος περιορίζεται στην τροποποίηση του περιεχομένου των υφιστάμενων συμβάσεων εντός των ορίων του αναγκαίου για την αποτροπή του ενδεχομένου να μην μπορούν οι συμβάσεις αυτές να συνεχίσουν να ισχύουν χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες. Τούτο θα συνεπαγόταν την ακυρότητα της συμβάσεως στο σύνολό της, συνέπεια η οποία θα αντέκειτο, επίσης, στα συμφέροντα των δανειοληπτών. Για τον λόγο αυτό, στο πλαίσιο μερικής ακυρότητας, ο νόμος καθορίζει τις διατάξεις με ενδοτικό χαρακτήρα οι οποίες καθιστούνται αναπόσπαστα τμήματα των συμβάσεων, αντικαθιστώντας τις καταχρηστικές ρήτρες».

27 Βλ. τη θέση του Κύγια (Ανωτάτου Δικαστηρίου) ως προς το σημείο αυτό, η οποία αναφέρεται στην υποσημείωση 8.

93. Όσον αφορά τον νόμο DH 3, ο οποίος είναι ο τελευταίος στον κατάλογο των νομοθετικών μέτρων σχετικά με τις πιστώσεις σε ξένα νομίσματα, επιβάλλει τη μετατροπή σε HUF του υπολοίπου των συνολογηθέντων σε ξένο νόμισμα δανείων και εξαλείφει προς τον σκοπό αυτό τον συναλλαγματικό κίνδυνο ο οποίος τίθεται μονομερώς εις βάρος των δανειοληπτών στις συναφθείσες με ιδιώτες συμβάσεις ενυπόθηκου δανείου. Ο νόμος περί της σχετικής μετατροπής ορίζει τις νομικές τεχνικές λεπτομέρειες της μετατροπής σε HUF, τις διαδικαστικές λεπτομέρειές της, τους όρους της και την αναμόρφωση των συναφθεισών με καταναλωτές συμβάσεων πιστώσεως οι οποίες εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της μετατροπής σε HUF.

94. Είναι ακριβές ότι ο νόμος περί μετατροπής στηρίζεται στη διαπίστωση η οποία περιλαμβάνεται στην απόφαση 2/2014 PJE κατά την οποία, στην περίπτωση έγκυρων συμβάσεων, ο συναλλαγματικός κίνδυνος βαρύνει τον δανειολήπτη και η καταχρηστικότητα των όρων αυτών δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ενώπιον δικαστηρίου, εκτός από τις περιπτώσεις και υπό το πρίσμα των κριτηρίων που καλύπτει η απόφαση περί ενιαίας εφαρμογής.

95. Επομένως, ανεξάρτητα από το ως άνω στοιχείο και συμπληρωματικώς, ο νόμος προσπαθεί να περιορίσει για το μέλλον τη διακύμανση της συναλλαγματικής ισοτιμίας και να ελαχιστοποιήσει τα αποτελέσματά της.

96. Με άλλα λόγια, η λογική στην οποία στηρίζεται ο νόμος έγκειται ακριβώς στην παροχή βοήθειας στους καταναλωτές μέσω νομοθετικής παρεμβάσεως προκειμένου να τους παράσχει τη δυνατότητα να εξοφλήσουν τα δάνειά τους, παρά το γεγονός ότι το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 δεν επιτρέπει την εξέταση της καταχρηστικότητας όρου σχετικού με τον συναλλαγματικό κίνδυνο ως ουσιώδους στοιχείου του ορισμού του κυρίου αντικειμένου της συμβάσεως.

97. Εν κατακλείδι, φρονώ ότι οι διατάξεις της οδηγίας 93/13 δεν αντιτίθενται στη θέσπιση εθνικών διατάξεων όπως αυτές τις οποίες αφορά η υπόθεση της κύριας δίκης, εφόσον σκοπός των εν λόγω διατάξεων είναι να συναγάγουν τις συνέπειες των ερμηνευτικών κατευθυντήριων γραμμών του Δικαστηρίου, για λόγους ασφάλειας δικαίου και αποσαφηνίσεως.

98. Επομένως, προτείνω να δοθεί στο δεύτερο ερώτημα η απάντηση ότι η οδηγία 93/13 δεν απαγορεύει σε κράτος μέλος να τροποποιεί νομοθετικώς, για λόγους ασφάλειας δικαίου και προστασίας των καταναλωτών, ορισμένες καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες στις συμβάσεις μεταξύ επαγγελματιών και καταναλωτών, εφόσον οι εν λόγω τροποποιήσεις δεν υπονομεύουν την αποτελεσματικότητα της παρεχόμενης από την ως άνω οδηγία προστασίας.

Επί του τρίτου ερωτήματος

99. Με το τρίτο ερώτημά του, το οποίο υποδιαιρείται σε δύο σκέλη, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, αν συνάδει προς το δίκαιο της Ένωσης η έκδοση αποφάσεων από το Κύγια (Ανώτατο Δικαστήριο) προς εξασφάλιση της ενιαίας ερμηνείας των διατάξεων δικαίου οι οποίες δεσμεύουν τα δικαστήρια όσον αφορά την προστασία των καταναλωτών.

100. Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, ερωτά εάν το ίδιο συμπέρασμα ισχύει όταν ο διορισμός των δικαστών μελών του Συμβουλίου περί Ενιαίας Εφαρμογής γίνεται κατά τρόπο διαφανή βάσει προκαθορισμένων κανόνων, όταν η διαδικασία ενώπιον του εν λόγω συμβουλίου δεν είναι δημόσια και όταν δεν είναι δυνατόν να καταστεί εκ των υστέρων γνωστή η τηρηθείσα διαδικασία, ειδικότερα δε τα στοιχεία πραγματογνωμοσύνης και τα επιστημονικά συγγράμματα που ελήφθησαν υπόψη, καθώς και η ψήφος των μελών (υπέρ της γνώμης της πλειοψηφίας ή της μειοψηφίας).

101. Κατά τη γνώμη μου, και όπως επισήμανε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μπορεί θεμιτώς να αμφισβητηθεί η χρησιμότητα του ως άνω ερωτήματος για την επίλυση της διαφοράς.

102. Συγκεκριμένα, θεωρώ ότι τα ζητήματα στα οποία αναφέρεται το αιτούν δικαστήριο στο τρίτο ερώτημα απηχούν γενικούς προβληματισμούς σχετικά με τη δικαστική οργάνωση στην Ουγγαρία και, ειδικότερα, με τη λεγόμενη ουγγρική διαδικασία ενιαίας εφαρμογής του δικαίου και τις συνέπειες που θα μπορούσαν να προκύψουν από τις δεσμευτικές αποφάσεις τις οποίες εκδίδει το Κύρια (Ανώτατο Δικαστήριο) στο πλαίσιο αυτό²⁸.

103. Θεωρώ ότι η ως άνω πτυχή ελάχιστα αφορά τη διαφορά της κύριας δίκης, όπως αυτή εκκρεμεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, καθώς και το ειδικό ζήτημα των συνεπειών τις οποίες μπορεί και πρέπει να συναγάγει ο δικαστής που καλείται να διαπιστώσει την καταχρηστικότητα ρήτρας η οποία περιέχεται σε σύμβαση μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή.

104. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 δεν καλύπτει τις διαδικασίες και τα νομικά μέσα των κρατών μελών που αφορούν την οργάνωση του δικαστικού τους συστήματος και τη διασφάλιση της ενότητας της εθνικής τους νομολογίας.

105. Επιπλέον, θεωρώ ότι οι ως άνω προβληματισμοί δεν σχετίζονται με τις απαιτήσεις αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας οι οποίες απορρέουν από το άρθρο 19, παράγραφος 1, ΣΕΕ, το οποίο επιβάλλει στα κράτη μέλη να προβλέπουν σύστημα ενδίκων βοηθημάτων και μέσων ικανών να διασφαλίσουν τον αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης²⁹.

106. Επιπρόσθετα, ευλόγως μπορεί εν προκειμένω να αμφισβητηθεί η χρησιμότητα της διατυπώσεως κατηγοριών κατά του ουγγρικού συστήματος δεσμευτικών ερμηνευτικών αποφάσεων, καθόσον, όπως φαίνεται, τελικά, οι νόμοι DH 1 έως DH 3 είναι οι ρυθμίσεις οι οποίες είναι ενδεχομένως προβληματικές υπό το πρίσμα της προστασίας που παρέχεται με την οδηγία 93/13 έναντι των καταχρηστικών ρητρών.

107. Δύσκολα μπορεί να γίνει κατανοητό μόνο από την ανάγνωση της απόφασης περί παραπομπής ποια είναι η σχέση μεταξύ, αφενός, της οργάνωσης του ως άνω συστήματος δεσμευτικών ερμηνευτικών αποφάσεων και, αφετέρου, της αρμοδιότητας και των θεμελιωδών αρχών του δικαίου της Ένωσης στις οποίες αναφέρεται η εν λόγω απόφαση.

108. Το ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου μπορεί ίσως να γίνει κατανοητό αν θεωρηθεί ότι αποσκοπεί στη διευκρίνιση του αν υπάρχει, εν προκειμένω, κίνδυνος οι δεσμευτικές αποφάσεις τις οποίες εκδίδει το Κύρια (Ανώτατο Δικαστήριο) στο πλαίσιο του συστήματος ενιαίας εφαρμογής του δικαίου να το αναγκάσει να ενεργήσει κατά παράβαση, ιδίως, της οδηγίας 93/13 και παραβιάζοντας την αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας.

109. Εν προκειμένω, προκειμένου να μπορέσει το Δικαστήριο να επιληφθεί ζητημάτων τα οποία σχετίζονται με τέτοιες διαδικασίες, πρέπει να αποδειχθεί ότι τα εν λόγω ζητήματα είναι ικανά να εμποδίσουν τα εθνικά δικαστήρια να εκπληρώσουν την αποστολή τους κατά την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης.

28 Πρέπει να σημειωθεί ότι η «παρέμβαση» την οποία ενδέχεται να συνεπάγεται το σύστημα ενιαίας ερμηνείας στο δικαιοδοτικό έργο των δικαζόντων δικαστών έχει αναφερθεί, όπως επισήμανε το αιτούν δικαστήριο, στη γνώμη η οποία εκδόθηκε από την Επιτροπή της Βενετίας. Βλ. κεφάλαιο VI.5 της εκθέσεως στην ακόλουθη διαδικτυακή διεύθυνση: <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282012%29001-e>.

29 Βλ., παραδείγματος χάριν, απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2018, Associação Sindical dos Juizes Portugueses (C-64/16, EU:C:2018:117, σκέψη 34).

110. Τούτο μπορεί να συμβαίνει, παραδείγματος χάριν, αν αποδειχθεί ότι οι επίμαχοι οργανωτικοί ή δικονομικοί κανόνες εμποδίζουν τα εν λόγω δικαστήρια να συνάγουν όλες τις συνέπειες της διαπιστώσεως της καταχρηστικότητας ορισμένων ρητρών, ή ακόμη ότι θίγουν τη δυνατότητα των δικαστηρίων να υποβάλλουν στο Δικαστήριο, δυνάμει της παρεχόμενης από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ ευχέρειάς τους, αίτηση προδικαστικής αποφάσεως³⁰.

111. Ωστόσο, επισημαίνω ότι, καίτοι οι αποφάσεις περί ενιαίας εφαρμογής οι οποίες εκδίδονται από το Κύρια (Ανώτατο Δικαστήριο) έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα έναντι των ουγγρικών δικαστηρίων, ουδόλως τα εμποδίζουν να εξετάσουν κατά πόσο οι συμβάσεις των οποίων επιλαμβάνονται συνάδουν προς το δίκαιο της Ένωσης ούτε, ενδεχομένως, να εκδώσουν απόφαση σύμφωνη με το εν λόγω δίκαιο, αποκλείοντας την εφαρμογή της αποφάσεως ενιαίας εφαρμογής του δικαίου δυνάμει της αρχής της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης.

112. Ομοίως, όπως βεβαιώνει η παρούσα διαδικασία, τίποτε δεν εμποδίζει τα δικαστήρια να υποβάλλουν στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως βάσει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ προκειμένου να ζητήσουν την ερμηνεία των εφαρμοστέων διατάξεων του δικαίου της Ένωσης. Αν το Δικαστήριο καταλήξει σε συμπέρασμα αντίθετο προς το συμπέρασμα το οποίο προκρίθηκε σε απόφαση περί ενιαίας εφαρμογής του δικαίου, μπορεί να ασκηθεί αναίρεση προκειμένου να διασφαλιστεί για το μέλλον η σύμφωνη προς το δίκαιο της Ένωσης ενιαία εφαρμογή του δικαίου.

113. Το συμπέρασμα αυτό συνάδει, πιστεύω, προς τις διευκρινίσεις τις οποίες παρέσχε προσφάτως το Δικαστήριο με την απόφασή του της 7ης Αυγούστου 2018, Banco Santander και Escobedo Cortés (C-96/16 και C-94/17, EU:C:2018:643)³¹, σχετικά με τη νομολογία του Tribunal Supremo (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Ισπανία). Το Δικαστήριο, με την απόφαση αυτή, επιβεβαίωσε ότι δεν αποκλείεται, στο πλαίσιο της αρμοδιότητάς τους εναρμονίσεως της ερμηνείας του δικαίου και για λόγους ασφάλειας δικαίου, τα ανώτατα δικαστήρια κράτους μέλους, όπως το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο), να μπορούν, τηρώντας την οδηγία 93/13, να θέσουν ορισμένα κριτήρια με γνώμονα τα οποία τα δικαστήρια κατώτερου βαθμού να πρέπει να εξετάζουν τον καταχρηστικό χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών.

114. Λαμβανομένων υπόψη όλων των προεκτεθέντων, στο τρίτο ερώτημα προτείνω να δοθεί η απάντηση ότι η αρμοδιότητα η οποία παρέχεται στην Ένωση για τη διασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας των καταναλωτών, καθώς και το δικαίωμα σε αποτελεσματικά μέσα έννομης προστασίας και το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη δεν αντιτίθενται στις εφαρμοστέες στην υπόθεση της κύριας δίκης αποφάσεις περί ενιαίας εφαρμογής του δικαίου, οι οποίες εκδίδονται προς εξασφάλιση της ενιαίας ερμηνείας των διατάξεων του δικαίου.

Πρόταση

115. Κατόπιν των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στην αίτηση προδικαστικής αποφάσεως την οποία υπέβαλε το Budai Közponi Kerületi Bíróság (κεντρικό δικαστήριο της Βούδας, Ουγγαρία) ως εξής:

- 1) Η οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε διάταξη εθνικού δικαίου η οποία, σε περίπτωση μερικής ακυρότητας συμβάσεως συναφθείσας με καταναλωτή ως αποτέλεσμα της καταχρηστικότητας μίας εκ των ρητρών της, αποσκοπεί, καταρχήν, στη διατήρηση του κύρους της συμβάσεως χωρίς την καταχρηστική ρήτρα. Το

³⁰ Βλ., ιδίως, αποφάσεις της 5ης Οκτωβρίου 2010, Elchinov (C-173/09, EU:C:2010:581, σκέψεις 24 έως 32), και της 5ης Απριλίου 2016, PFE (C-689/13, EU:C:2016:199, σκέψεις 34, 38 έως 41).

³¹ Βλ. επίσης τις προτάσεις μου στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις Banco Santander και Escobedo Cortés (C-96/16 και C-94/17, EU:C:2018:216).

επιλαμβανόμενο δικαστήριο δεν μπορεί, συνεπώς, να θεραπεύσει την έλλειψη κύρους ρήτρας συμβάσεως μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή για τον λόγο και μόνον ότι η διατήρηση της συμβάσεως φέρεται ότι αντίκειται στα οικονομικά συμφέροντα του καταναλωτή.

- 2) Η οδηγία 93/13 δεν απαγορεύει σε κράτος μέλος να τροποποιεί νομοθετικώς, για λόγους ασφάλειας δικαίου και προστασίας των καταναλωτών, ορισμένες καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες στις συμβάσεις μεταξύ επαγγελματιών και καταναλωτών, εφόσον οι εν λόγω τροποποιήσεις δεν υπονομεύουν την αποτελεσματικότητα της παρεχόμενης από την ως άνω οδηγία προστασίας.
- 3) Η αρμοδιότητα η οποία παρέχεται στην Ένωση για τη διασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας των καταναλωτών, καθώς και το δικαίωμα σε αποτελεσματικά μέσα έννομης προστασίας και το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη δεν αντιτίθενται στις εφαρμοστέες στην υπόθεση της κύριας δίκης αποφάσεις περί ενιαίας εφαρμογής του δικαίου, οι οποίες εκδίδονται προς εξασφάλιση της ενιαίας ερμηνείας των διατάξεων του δικαίου.